

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 117 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті розглянуто питання кваліфікації злочину, передбаченого ст. 117 Кримінального кодексу України, за суб'єктом. Обґрунтовано пропозиції щодо змін віку суб'єкта злочину.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальна відповідальність, вбивство новонародженої дитини, суб'єкт злочину, мати, вік, осудність, тимчасовий психічний розлад.

I. Вступ.

Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України (ч. 1 ст. 2 КК).

Визнати особу винуватою у вчиненні вбивства новонародженої дитини передбачає встановити в її діях наявність ознак складу злочину, передбаченого ст. 117 КК України.

Спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК України).

Вказівка на спеціальний суб'єкт злочину прямо зазначена у диспозиції кримінально-правової норми ст. 117 КК – матір, яка позбавляє життя свою новонароджену дитину.

Ознаки, що характеризують суб'єкта, нерозривно пов'язані з усіма іншими елементами складу злочину. Саме своїм суспільно небезпечним діянням (об'єктивна сторона злочину) суб'єкт завдає шкоди об'єкту посягання, діючи при цьому винно (суб'єктивна сторона). Суб'єкт злочину – це не абстрактне юридичне поняття, що існує поза часом і простором, а людина, що живе в суспільстві і вчиняє злочинні дії.

II. Постановка завдання

Метою статті є висвітлення кримінально-правових та кримінологічних ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 117 Кримінального кодексу України, що впливають на кваліфікацію цього злочину та враховуються судом при призначенні покарання.

III. Результати

Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 117 КК України, характеризується такими ознаками:

1. Суб'єктом злочину є лише фізична особа.

Закон визначає, що ним можуть бути громадяни України, іноземні громадяни, що не користуються правом особистої недоторканності і дипломатичного імунітету, а також

особи без громадянства (ст. 6–8 КК України). Юридичні особи не можуть бути суб'єктом злочину, інакше буде порушений принцип персональної відповідальності за вчинене діяння.

2. Суб'єкт злочину – це особа, що досягла віку кримінальної відповідальності.

Досягнення визначеного законом віку є необхідною умовою кримінальної відповідальності. На обрання законодавцем оптимального вікового мінімуму, що допускає кримінальну відповідальність, впливає безліч факторів, зумовлених політичними, соціальними й економічними передумовами.

Чинний Кримінальний кодекс України відносить умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини до тих злочинів, відповідальність за вчинення яких настає з 14-ти років, тобто передбачає так званий знижений вік кримінальної відповідальності за цей злочин. Встановлення законодавцем зниженого віку кримінальної відповідальності за вчинення аналізованого злочину визначається трьома критеріями: можливістю усвідомлення вже в 14 років суспільної небезпеки і протиправності своїх злочинних діянь; поширеністю цього злочину серед осіб цього віку; високим ступенем суспільної небезпеки (тяжкістю) злочину, а саме тяжкістю наслідків у вигляді смерті потерпілого.

Суть дискусії про мінімальний вік кримінальної відповідальності зумовлена ставленням до самої відповідальності. Якщо кримінальна відповідальність і покарання є тільки карою, то можна говорити про знижений вік кримінальної відповідальності осіб, що вчинили вбивство новонародженої дитини; якщо це засіб захисту суспільства від злочинних посягань – суспільство, насамперед, повинне виховувати неповнолітніх, а не карати їх. Наша держава пройшла достатній шлях розвитку, щоб визнавати метою покарання не тільки кару, а й виправлення засуджених.

Отже, вважаємо за доцільне встановити відповідальність за злочин, передбачений ст. 117 КК України, з 16-ти років. Така пропозиція є виправданою, що насамперед під-

тверджується даними нашого дослідження. Так, матеріали вивчених нами кримінальних справ щодо обвинувачення у вчиненні умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини свідчать, що жодного разу це вбивство не вчинялось особою до 16-ти років.

Більше того, цей злочин і у віці 16-ти років вчиняється досить рідко – лише у 2,5% випадків. Так, Дрогобицьким міськрайонним судом Львівської області 16-річну особу було засуджено за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Злочин вчинено за таких обставин. Дівчина народила дитину чоловічої статі, знаходячись у своїй квартирі. Після цього вона нанесла немовляті удари тупим предметом по голові та тулубу, а також колючо-ріжучим предметом по голові, тулубу та кінцівках, внаслідок чого дитина померла. Згідно з даними судово-медичної експертизи, дитина народилася життєздатною та доношеною. Нанесено тілесні ушкодження при житті, незадовго до настання смерті. Під час судового слідства обвинувачена давала суперечливі пояснення щодо вчиненого, проте, враховуючи обставини справи та результати експертиз, суд визнав це спробою уникнути кримінальної відповідальності. При призначенні покарання у вигляді двох років позбавлення волі суд врахував ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину, дані про особу, що вона була неповнолітньою під час вчинення злочину, раніше не притягувалася до кримінальної відповідальності, позитивно характеризувалася за місцем проживання і навчання, однак усвідомлювала значення своїх дій і могла керувати ними, вину у скоєному не визнала та не розкалася [3].

Неповнолітні віком 17–18 років вчиняють незначну кількість цих вбивств – 17%.

Жителька м. Болехів Івано-Франківської області, освіта середня, працювала офіціантом, не одружена, самостійно народила життєздатне немовля жіночої статі. Після пологів, внаслідок виниклого злочинного умислу на вбивство, закрила руками дихальні шляхи дитини, що призвело до її смерті, а потім закопала на смітнику. Обвинувачена свою вину визнала повністю та пояснила, що завагітніла у 17 років, намагалася скрити свою вагітність від батьків та дівчат, з якими мешкала в кімнаті гуртожитку. Коли дитина почала плакати, вона накинула на неї подушки, а зверху притиснула їх руками. Після цього вона сама втратила свідомість, а згодом, прийшовши до тями, зрозуміла, що дитина мертва. Суд призначив винній особі покарання у вигляді чотирьох років позбавлення волі та на підставі ст. 75 КК України звільнив її від відбування призначеного покарання з випробуванням, встановивши іспитовий термін на два роки [2].

Основний контингент “вбивць” становлять особи віком 19–35 років. Вони вчиняють 73,5% зазначених злочинів.

Так, Оболонський районний суд м. Києва визнав особу винною у вбивстві своєї новонародженої дитини та призначив їй покарання у вигляді позбавлення волі на строк чотири роки шість місяців. Вбивство було вчинене за таких обставин. Жінка, не одружена, раніше не судима, маючи на утриманні малолітню дитину, офіційно не працювала, народила доношену живу дитину чоловічої статі. Після цього на ґрунті емоційної напруги, викликані пологами, перебуваючи в зумовленому пологами психічному стані, перервала руками пуповину немовляті, одягнулась, прибрала сліди крові, поклала дитину у поліетиленовий пакет та викинула у сміттєпровід. Після цього жінка повернулася до квартири та лягла відпочивати. Труп дитини був знайдений двірником при прибиранні сміттєзвалища під'їзду [4].

Що до інших категорій осіб, зазначимо, що у віці 36–49 років вчиняється 7% вбивств новонароджених дітей. Жінки старші за 50 років цей злочин не вчиняють, що зумовлено насамперед фізіологічними змінами організму.

Отже, вік – найбільш універсальний, хоча й не абсолютний критерій досягнення (недосягнення) особою такого розвитку, за якого вона стає здатною усвідомлювати свої дії і керувати ними, а отже, набувати якостей суб'єкта певного злочину.

3. Суб'єктом злочину є осудна особа.

Особу, що знаходилась у момент вчинення умисного вбивства новонародженої дитини, так само як і іншого злочину, у стані неосудності, не може бути визнано суб'єктом злочину і, відповідно, не може бути притягнуто до кримінальної відповідальності. Якщо осудна особа підлягає за вчинений нею злочин покаранню, то неосудна не може бути засуджена: за вчинення суспільно небезпечних діянь до таких осіб застосовують примусові заходи медичного характеру [7, с. 74].

Чинний Кримінальний кодекс України, на відміну від Кодексу 1960 р., не лише вживає поняття “осудність”, а й розкриває його зміст. У ч. 1 ст. 19 КК України визначено, що осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

Для встановлення неосудності особи використовують змішану формулу із урахуванням таких критеріїв:

- 1) медичний критерій визначає всі можливі психічні хвороби, дає узагальнену характеристику всіх можливих психічних аномалій (хронічне психічне захворювання; тимчасовий розлад психічної діяльності; недоумство; інший хворобливий стан

психіки) і є лише можливим джерелом неосудності;

- 2) юридичний критерій встановлює межі медичного критерію, визначає межі між осудністю і неосудністю та складається з двох ознак: а) інтелектуальна ознака виражена в законі словами – особа не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність); б) вольова ознака – особа не могла керувати ними [8, с. 80; 9, с. 9].

Наявність одного медичного чи одного юридичного критерію не дає підстави для визнання особи неосудною; для цього необхідна сукупність цих критеріїв. Питання про осудність або неосудність особи вирішується стосовно факту вчинення особою конкретного злочину і лише на момент його вчинення.

Погоджуємося із С. А. Тарарухіним, який відзначає, що для правильної кваліфікації злочину за ознаками суб'єкта необхідно здійснити конкретизацію до рівня, достатнього для вирішення питання про кримінальну відповідальність особи за вчинення злочину: встановити його вік і осудність [10, с. 107].

Результати проведеного нами дослідження свідчать про те, що в деяких випадках винуватими у вбивстві стають особи з дефектами психіки, що, втім, не виключає їхньої осудності.

Крім того, підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, була не здатна повною мірою усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними.

Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 20 КК України) [7, с. 72].

Обмежена осудність, так само як осудність, характеризується медичними та юридичними показниками.

Особа визнається обмежено осудною відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи.

Так, Богуславський районний суд Київської області визнав особу, що страждала на легку розумову відсталість з емоційно-вольовою нестійкістю (олігофренію в ступені легко вираженої дебільності), винною у вчиненні умисного вбивства своєї новонародженої дитини.

Обвинувачена одружена, мала на утриманні двох неповнолітніх дітей. У туалетній кімнаті свого будинку самостійно народила живу життєздатну дитину чоловічої статі. Відразу після пологів, перебуваючи в особливому фізичному і психічному стані, не повною мірою усвідомлюючи свої злочинні дії, позбавила життя свою новонароджену дитину шляхом механічної асфіксії. Після цьо-

го, поклала тіло дитини в пакет для сміття та прикопала на присадибній ділянці біля будинку.

На підставі висновку амбулаторної комплексної судово-психіатричної експертизи було встановлено, що жінці притаманні низький розвиток інтелектуальної діяльності, слабкість самоконтролю, зниження здатності до прогнозування віддалених наслідків своїх дій. Вказані індивідуально-психологічні особливості здійснили суттєвий вплив на її здатність повною мірою усвідомлювати реальний зміст власних дій та керувати ними та передбачати наслідки.

Ступінь розумової відсталості та емоційно-вольових порушень жінки був таким, що супроводжувався зниженням критичних здібностей.

Суд, призначивши винній особі покарання у виді позбавлення волі строком на три роки, та застосувавши звільнення від відбування покарання з випробуванням, відповідно до ст. 79 КК України, застосував до неї примусові заходи медичного характеру, передбачені ч. 2 ст. 94 КК України у виді надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку [1].

Отже, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 117 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла 16-ти років, яка є матір'ю новонародженої дитини.

Усе викладене стосувалося правової характеристики суб'єкта злочину, але суспільна небезпека умисного вбивства новонародженої дитини визначається не лише тяжкістю наслідків у вигляді смерті дитини, не лише способом дії, а й небезпекою особи самого суб'єкта злочину.

Встановлення всіх обставин, що характеризують особу суб'єкта злочину, має істотне значення для визначення характеру відповідальності й обрання винному виду й міри покарання. Ми повністю поділяємо думку вчених про те, що кримінальне право цікавлять суспільно небезпечні дії людини. Але саме тому, що це людські дії, кримінальне право цікавить і сама людина, її особа, – як у зв'язку з певним діянням, так і поза ним.

Суб'єкт злочину – це конкретна особа, якій притаманні певні соціальні властивості. Їх сукупність утворює індивідуальний образ людини, який охоплюється поняттям “особа, яка вчинила злочин” (“особа злочинця”). З поняттям “особа злочинця” пов'язано багато положень КК. Вимога враховувати особу винного є одним із загальних засад призначення покарання (ст. 65). Окремі властивості особи, яка вчинила злочин, відображені у переліку обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання (ст. 66–67). Дані про особу мають також юридичне значення для вирішення інших кримінально-правових питань (зокрема, питання про звільнення від

кримінальної відповідальності). Проте, на відміну від ознак суб'єкта злочину, інші дані про особу перебувають за межами складу злочину, а тому не можуть бути покладені в обґрунтування кримінальної відповідальності [7, с. 69].

Розглянемо деякі показники кримінологічної характеристики осіб злочинців, що вчинили злочин, передбачений ст. 117 КК України.

1. Соціально-демографічна характеристика.

Серед засуджених за вбивство новонародженої дитини жінки становлять 100%.

Принагідно зазначимо, що жінки-злочинниці серед осіб, що вчинили інші умисні вбивства, становлять 11% [6, с. 8].

Необхідно відмітити зв'язок між місцем проживання винних в умисному вбивстві новонародженої дитини та рівнем їх освіти. Так, згідно з результатами дослідження, 84% осіб, винних у цьому злочині, були мешканцями селищ, сіл і районних центрів. Більшість винних осіб мають середню освіту (61%).

2. Соціально-рольова характеристика.

Стосовно соціального стану осіб, які вчинили умисне вбивство своєї новонародженої дитини, слід зазначити, що лише 19% з них на момент вчинення злочину були працевлаштовані (до та під час вагітності). При цьому не враховувався відсоток тих осіб, які не працювали через неповнолітній вік та навчання.

3. Морально-психологічна характеристика.

Виявлення негативних властивостей особи дає змогу визначити соціальні потреби та ціннісні орієнтації, що знаходяться в їх основі, для належної організації профілактичної діяльності дітовбивствам на всіх рівнях.

Більша частина осіб, що вчинили умисне вбивство своєї новонародженої дитини, є раніше не судимими 93,5%.

Матері-вбивці, які до цього притягалися до кримінальної відповідальності (6,5%), зазвичай, не виконували батьківських обов'язків щодо попередніх малолітніх дітей.

Так, особа, що була засуджена Черняхівським районним судом Житомирської області за вчинення злочину, передбаченого ст. 117 КК України, вже відбувала покарання за ухилення від сплати аліментів (ч. 1 ст. 164 КК України). Під час судового слідства було встановлено, що жінка веде паразитичний спосіб життя, ніде не працює, зловживає спиртними напоями. Народивши дитину, вона втопила її у пластмасовому відрі [5].

Слід зазначити, що 68% жінок вже мали дітей, зазвичай від 3 до 5 осіб, та у 13,6% випадків були позбавлені щодо них батьківських прав. Більшість жінок мешкала разом з дітьми. При цьому лише 23% жінок були одруженими, 6% – розлученими та 10% – вдовицями. 61% осіб, винних у вбивстві своєї новонародженої дитини одруженими на мо-

мент вчинення злочину не були. Приховували вагітність 80,6% осіб; не знаходилися на обліку по вагітності 97%. Проте аборт не збиралися робити 91% жінок, а ті, що збиралися, не вчинили цього, оскільки вже було запізно.

Зазвичай жінки мешкали у власному житлі з родичами або окремо (77%) або в гуртожитках чи найманому житлі разом із сторонніми людьми (13%).

IV. Висновки.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 117 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла 16-ти років, яка є матір'ю новонародженої дитини.

Дослідження особи винного у злочині, передбаченому ст. 117 КК України, дає підставу стверджувати, що особа злочинця-дітовбивці має певні особливості, що відрізняють її як від особи, що вчинила умисне вбивство за інших обставин, так і від особи необережного злочинця. Ці особливості включають специфічні дефекти переважно моральної і правової свідомості та ціннісних орієнтацій, що відіграють вирішальну роль у більшості конкретних ситуацій.

Список використаної літератури

1. Архів Богуславського районного суду Київської області. Справа № 358/761/14-к.18.
2. Архів Болехівського міського суду Івано-Франківської області. Справа № 339/3-02/13-к.14.
3. Архів Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області. Справа № 1306/4009/-2012.6.
4. Архів Оболонського районного суду м. Києва. Справа № 756/2782/15-к.1.
5. Архів Черняхівського районного суду Житомирської області. Справа № 1/062-4/102/2012.11.
6. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: спец. 12.00.08 "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / М. Ю. Валуйська. – Харків, 2002. – 18 с.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С. С. Яценко. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Київ : А. С. К., 2002. – 968 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – Київ : Атіка, 2005. – 1064 с.
9. Орловська Н. А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: спец. 12.00.08 "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-

виконавче право” / Н. А. Орловська. – Одеса, 2001. – 20 с.

10. Тарарухин С. А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике / С. А. Тарарухин. – Київ : Юринком, 1995. – 208 с.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2015.

Семенюк И. С. Субъект преступления, предусмотренного ст. 117 Уголовного кодекса Украины: уголовно-правовая и криминологическая характеристика

В статье рассматриваются вопросы квалификации преступления, предусмотренного ст. 117 Уголовного кодекса Украины, по субъекту преступления. Обосновываются предложения по изменению возраста субъекта преступления.

Ключевые слова: уголовное право, уголовная ответственность, убийство новорожденного ребенка, субъект преступления, мать, возраст, вменяемость, временное психическое расстройство.

Semenyuk I. Subject of the Crime According to the Art. 117 of the Criminal Code of Ukraine: Criminal and Criminological Characteristics

The article considers the questions of the qualification under the subject of the crime according to the article 117 of the Criminal Code of Ukraine. Propositions concerning the age of the subject are proved.

The offender is only a person. The law specifies that it may be citizens of Ukraine, foreign citizens which do not have the right of personal immunity and diplomatic immunity and stateless persons. The company can not be the subject of a crime, or this is violated the principle of personal responsibility for an act.

The offender is a person who has reached the age of criminal responsibility. Achieve legal age is a necessary condition of criminal responsibility. At the election of the legislator optimal minimum age that allows criminal liability is influenced by many factors, caused by political, social and economic conditions. The current Criminal Code of Ukraine classifies the infanticide for the crimes liability for which comes from the 14 years that involves so-called low age of criminal responsibility for this crime. Setting legislator low age of criminal responsibility for committing crimes analyzed is determined by three criteria: ability awareness has 14 years of public danger and wrongfulness of his criminal acts; prevalence of crime among this age; a high degree of public danger (severity) of the crime, namely the severity of the consequences in the form of the death of the victim.

The offender is sane person. A person who is at the time of committing premeditated murder of a newborn child, as well as other crime, in a state of insanity, can not be considered a subject of crime and, accordingly, can not be brought to justice. If a sane person be subject for the committed offense punishable by it, then insane not be convicted, for committing socially dangerous acts such persons apply coercive medical measures.

Key words: criminal law, criminal responsibility, infanticide, subject of the crime, mother, age, sanity, temporary mental disorder.